

2012 Yatırım Teşvik Sistemi'nin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Erzurum'da Bir Uygulama

Emine Demet EKİNCİ HAMAMCI¹
Yusuf KAHREMAN²

Geliş Tarihi/ Received	Kabul Tarihi/ Accepted	Yayın Tarihi/ Published
17/10/2019	30/12/2019	25/01/2020

Citation/Atıf: Hamamcı, Ekinci, E., D., ve Kahreman, Y., (2020), 2012 Yatırım Teşvik Sistemi'nin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Erzurum'da Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1): 185-213, DOI: 10.10000/atauniiibd.000000

Öz: Bölgesel kalkınma farklılıklarını gidermek için kullanılan başlıca araçlardan biri yatırım teşvikleridir. Ancak yatırım teşviklerinin kalkınma farklılıklarını giderebilmesi için etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu çalışmada yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı Erzurum'da farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmaların Yatırım Teşvik Sistemi-2012'den yararlanma durumunu analiz etmektir. Ayrıca yatırım teşvik belgesi (YTB) alan firmalara teşvikin etkilerini belirlemek hedeflenmektedir. Bu doğrultuda Erzurum'da 70 firma ile bir anket çalışması yürütülmüştür. Araştırma sonucuna göre firmaların büyük bir çoğunluğu, yatırım teşviklerinin hem firmaya hem de il ekonomisine önemli katkı sağlayacağını düşünürken 5. Bölge avantajlarını yeterli bulmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Teşvik Sistemi-2012, Bölgesel Kalkınma, Erzurum

The Impact Of Investment Incentives System-2012 On Regional Development: An Application On Erzurum

Abstract: Investment incentive is one of the main tools used to address regional development disparities. However, investment incentives must be used effectively to solve this problem. In this study, it is to examine the impact of investment incentives on regional development. The aim of the study is to analyze whether firms in different sectors in Erzurum benefit from Investment Incentives System-2012. In addition, it is aimed to determine the effects of incentives on firms with Investment Incentive Certificates (IIC). Accordingly, a survey has been conducted with 70 firms in Erzurum. According to the results, the majority of firms have thought that investment incentives would make significant contributions on both the firm and the provincial economy. However, they have not seen the advantages of Region-5 as sufficient.

Keywords: Investment Incentives System-2012, Regional Development, Erzurum.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, <https://orcid.org/0000-0003-2808-2186>

²Araştırma Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Veysel Dursun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü <https://orcid.org/0000-0001-5968-5081>

EXTENDED SUMMARY

1. Background

Investment Incentives System-2012 (IIS-2012) is a public policy instrument aimed to build Turkey in 2023 with great objectives. The objectives of the system are to attract foreign direct investment in large scale, support R&D activities, eliminate regional development disparities of Turkey etc.

The incentive requires the reallocation of resources in the country in order to direct investments to undeveloped regions relatively. But the resource reallocation also affects both the income distribution and the efficiency of expenditures. For this reason, it is significant to answer the questions that "How much share does the regions receive from the incentive system?", "Which sectors do the regions distribute their share?" and ultimately "Does the regions achieve their goals with incentives?" Thus, by supporting the right sectors with the right incentive instruments, it could be both prevented waste of scarce resources and eliminated regional development disparities.

2. Purpose

The aim of this study is to investigate the role of IIS-2012 in reducing regional development disparities with the opinions of the firms operated in Erzurum. The main objectives of the study are as follows:

- To determine the effects of IIS-2012 on firms,
- To determine the effects of IIS-2012 on provincial economy,
- To determine the adequacy of the 5th Region advantages of IIS-2012.

3. Method

In the study, a survey has been conducted with 70 firms in Erzurum. The survey has consisted of three parts. The first part has included questions about the demographic characteristics of the firm owners and the general structure of the firms. In the second part directed to the firms with IIC, there have been questions to examine the aim of the firm in receiving incentive and the contributions of this incentive to the firm. The third part has consisted of statements to determine the effects of the IIC on the firm and provincial economy.

It has been used data sources of Erzurum Chamber of Commerce and Industry, Erzurum Provincial Directorate of Industry and Technology and TURKSTAT in order to determine the population of the study. According to these sources, the approximate number of population is 1930 firms. It has been calculated 321 firms representing this population as the survey sample size.

4. Results and Conclusions

75.7% of the surveyed firms are in the manufacturing industry, while 24.3% are in the service sector. 21.4% of these firms have benefited from YTS-2012. But 28.6% of firms have benefited from other incentives, while 50% haven't ever received any incentives.

According to the Chi-Square test of independence used to investigate the relationship between taking IIC and the firm owners' demographic characteristics or the general structure of the firm, there is a significant difference only between

taking IIC and being exporter of firms. Exporter firms have generally benefited from investment incentives, while non-exporters have either benefited from other incentives or not received any incentives.

In the results of one-way analysis of variance (ANOVA), the opinions of firms about the possible impacts of YTS-2012 on the firm and provincial economy have differed significantly according to the status of benefiting from incentives. However, there is no statistically significant difference between the adequacy of the 5th Region advantages and benefiting from incentives. The majority of the firms haven't found the 5th region advantages sufficient.

The majority of the firms with IIC have stated that IIS-2012 has positive effects on the firm and provincial economy. However, they do not believe that incentives would be sufficient in attracting foreign capital to the region. At this point it seems more important to identify the factors driving the location choice of the foreign capital in Turkey correctly and eliminate deficiencies of regions in these factors.

Another important finding is opinion of firms with other types of incentives on that IIS-2012 has contributed less to firms and provincial economies compared to firms with IIC or non-incentives. This result can be interpreted as the fact that the firms did not get the desired effect from the other incentives, so they had prejudice against IIS-2012. In order to break the prejudices of these firms, it is important to identify the problems experienced. Thus, it can be enabled more effective use of incentives.

Another finding is related to firms not benefit from incentives at all. Although these firms believe that incentives would have a positive effect in general, they have never applied for incentives or their applications have been rejected. At this point, it is necessary to determine why these firms haven't applied to incentives or why their applications for incentives have rejected. Thus, a healthier application can be realized by identifying the reasons that push companies out of the incentive system.

I. Giriş

Bölgelerarası gelişmişlik farkı; bölgenin sahip olduğu coğrafik koşullar, sosyokültürel yapı, fiziki ve beşerî sermaye düzeyi, altyapı, tarihsel süreç vb. ekonomi ve ekonomi dışı faktörler tarafından etkilenmektedir. Söz konusu faktörlerde avantaja sahip olan bölgeler kalkınma yolunda hızlı adımlar atarken diğer bölgeler ise sosyoekonomik açıdan geri kalmaktadır. Böylece bölgeler arasındaki gelişme farklılıkları zamanla daha ciddi boyutlara ulaşabilmektedir. Ancak bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilebilmesi ve dengeli kalkınmanın sağlanması için tüm ülkeler eşitlik yanlısı bir politika ile farklı araçları kullanarak sürece müdahale etmektedir. Bu müdahalede en çok tercih edilen araçlardan biri yatırım teşvikleridir.

“Teşvik kavramı, belirli bir ekonomik faaliyetin diğer faaliyetlere görece daha fazla gelişimini sağlamak amacıyla kamu tarafından çeşitli yöntemlerle

verilen maddi ve maddi olmayan destekler ve özendirme olarak tanımlanır.” (Eser, 2011, 1). Teşvikler ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkeler sahip oldukları rekabet gücünün devam ettirilmesi, teknolojik gelişmenin sürdürülmesi, sorunlu sektörlerin desteklenmesi, işsizliğin azaltılması ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi gibi nedenlerle teşviklere başvurmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise küresel piyasalarda rekabet gücü elde edebilmek, istihdam imkânlarını genişletmek, verimliliği ve ihracatı artırmak, teknoloji transferini sağlamak, yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek ve bölgesel farklılıkları gidermek için teşvik uygulamasına gitmektedir (Akay, 2009).

Teşvikler, “diğer kamusal politikalardan farklı olarak ekonomiye doğrudan aktarılabilen ve kısa sürede sonuç verebilmektedir. Hızlı tepki alma imkânı, teşvik uygulamalarının oldukça geniş bir alanda kullanılmasını sağlamaktadır.” (Akan ve Arslan, 2008, 109).

Bölgesel eşitsizliğin önemli bir ekonomik problem olduğu Türkiye’de de teşvik uygulamalarına çok sık başvurulmuş ve zamanın ihtiyaçları dikkate alınarak uygulama sürekli güncellenmiştir. Bu bağlamda teşvik sisteminde en büyük revizelerden biri 2012 yılında gerçekleşmiş ve yeni bir yatırım teşvik sistemine geçilmiştir. Söz konusu sistem değişikliklere uğramakla birlikte, 2012’den beri yürürlüktedir.

2012 Yatırım Teşvik Sistemi (YTS-2012); bugüne kadar yapılan en geniş kapsamlı teşvik sistemi olarak tanımlanmaktadır. YTS-2012’de iller sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi dikkate alınarak 6 kademede derecelendirilmiştir.

Teşviklerin destek oranı ve kapsamı yatırımın bulunduğu bölgeye ve yatırım ölçeğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Böylece daha geri kalmış bölgelere yatırımların yönlendirilmesi ve bölgesel kalkınma farklılıklarının azaltılması amaçlanmaktadır. Ancak 2012’den günümüze kadar geçen süre dikkate alındığında yatırım teşviklerinin dağılımının daha önceki teşvik uygulamalarıyla benzerlik gösterdiği, bölgeler arasında eşit dağılmadığı görülmektedir. 2012-2017 yılları arasında yatırım teşvik belgesi (YTB) ile yapılan sabit yatırım tutarı toplam 522,349 milyon TL’dir. Bu tutarın 167,382 milyon TL kadarı 1. Bölge’ye giderken, 6. Bölge’ye giden tutar ise sadece 20.149 milyon TL’dir. Ayrıca teşvikler alt kalemler olarak incelendiğinde büyük ölçekli ve stratejik yatırımların batı bölgelerinde yoğunlaştığı, doğuda yer alan illerin bu tür yatırımlar için genellikle tercih edilmediği görülmektedir. Benzer şekilde yabancı sermaye de doğuda yer alan bölgelere yönelmemektedir.

Çalışmada yatırım teşviklerinin bölgesel dağılımı dikkate alınarak YTS-2012’nin bölgesel kalkınma farklılıklarını azaltmadaki rolü irdelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada 5. Bölge’de yer alan Erzurum’daki firma sahipleri ile bir anket çalışması yürütülmüştür. Araştırma sonucunda YTS-2012’nin firma ve il ekonomisi üzerindeki etkilerine dair bulgulara ulaşmak hedeflenmiştir.

Çalışmanın devamı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye’de teşviklerin bölgesel kalkınmadaki yeri ve 2012’de yürürlüğe giren YTS-2012’nin daha önceki uygulamalardan farkı irdelenmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise Erzurum’daki firmalar ile yapılan anket araştırmasının sonuçları aktarılmıştır.

II. Türkiye’de Bölgesel Kalkınmada Teşvik Politikaları Ve 2012 Yatırım Teşvik Sistemi

Ülkemizde ilk teşvik uygulaması 1913 yılında Osmanlı Devleti’nin çıkardığı Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı’na kadar uzanmaktadır. Cumhuriyet’in ilanından sonra ise ilk teşvik uygulaması 1927 yılında yürürlüğe konulan Teşvik-i Sanayi Kanunu’dur. Sanayi sektörünün desteklenmesini amaçlayan kanunla birlikte yerli üreticiye arazi tahsisi ve özellikle iletişim olanaklarında (telgraf ve telefon) kolaylıklar sağlanmaya çalışılmıştır.

1950 öncesi dönem bir bütün olarak ele alındığında “teşvik sisteminin yerli üretimi desteklemeyi ve yerli firma sayısını artırmayı amaçladığı görülmektedir.” (Duran, 1998, 135). Ulaşılan sonuç aslında yeni kurulan ve ekonomik olarak güçsüz bir ülkenin kendi yerli sanayisini kurarak sanayileşme sürecini tetikleme ve dışa bağımlılığı azaltma çabasının bir yansımasıdır. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında genellikle bölgesel eşitsizliği gidermek yerine, topyekûn ülke kalkınmasına yönelik teşviklere öncelik verilmiştir (Özaslan 2006). 1950-60 arası dönemde de benzer bir yapı vardır. Ancak “bu dönemde özel sektörün gittikçe daha büyük ağırlığa sahip olduğu, sektörün dış ticarete ve sermaye birikim sürecinde teşvikler ile desteklendiği görülmektedir.” (Kalafat 2003, 47). Ayrıca yabancı yatırımların ülkeye çekilebilmesi amacıyla 1951 yılında “Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu” yürürlüğe girmiştir.

1960’larda Türkiye planlı kalkınma sürecine geçmiş ve günümüze kadar 10 tane kalkınma planı tamamlamıştır. 11. Kalkınma Planı ise Temmuz 2019’da yürürlüğe girmiştir. Yaklaşık son 60 yılı kapsayan bu süre zarfında yatırım teşvikleri, dönemin kalkınma planlarının genel konjonktürü dikkate alınarak uygulanmıştır. Bu dönemde yatırım teşvikleri, sanayileşmenin desteklenmesi ve yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi gibi amaçların yanı sıra bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesi için de aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. I. Kalkınma Planı’nda (1963-1967) gelişme potansiyeli yüksek bölgelere odaklanılarak “Marmara, Çukurova ve Zonguldak gibi büyüme kutupları belirlenmiş ve bölgelere finansal teşvikler sağlanmıştır. II. Kalkınma Planı’nda (1968-1972) bölgesel kalkınma planlaması adı altında il planlamaları yapılmış, sosyal eşitliğin bölgelerarasında dengelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda özel sektör yatırımlarına finansal teşvik uygulaması getirilmiş ve vergi indirimleri sağlanmıştır.” (Akdeve ve Karagöl, 2013, 335). III. Kalkınma Planı döneminde ise Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) uygulaması ilk kez dile getirilmiş ve uygulama 1968 yılında genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan göreceli olarak ekonomik açıdan geri kalmış 22 ili kapsayacak şekilde yürürlüğe konulmuştur.

IX. Kalkınma Planı'na kadar bölgesel gelişme stratejilerinin esasını oluşturan KÖY politikası (Yavan, 2011) zamanla büyük önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü "genel teşvik mevzuatı kapsamında geri kalmış yöreler için özel tedbirler alınmazken, KÖY uygulaması ile ülke genelinde uygulanan genel teşvik tedbirlerinin bu tür yörelerde daha yüksek oranlarda uygulanması yoluna gidilmiştir. KÖY politikası kapsamında getirilen kamu destekleri sadece teşvik tedbirleriyle sınırlı kalmamıştır. Bu desteğe ilave olarak KÖY; çalışanların ücretlerini nispi olarak iyileştiren uygulamalar, tarımsal ve mesleki amaçlı kredi destekleri, kamu ortaklığı fonundan yatırımlara sağlanan finansman desteği ve DPT bütçesinden KÖY'deki yerel idarelerce sürdürülen projelere sağlanan finansman imkânları gibi kolaylıklardan da faydalanmıştır." (Özaslan, 2006, 181). Ancak söz konusu avantajlardan yararlanma isteği, KÖY kapsamındaki il sayısının hızla artış göstermesine yol açmış ve 1980 yılı Program Kararnamesi'nde KÖY kapsamındaki il sayısı 40'a ulaşmıştır.

KÖY kapsamındaki illerin sayısındaki hızlı artış, farklı gelişmişlik seviyesine sahip illerin aynı teşvik tedbirlerinden yararlanması gibi bir probleme yol açmıştır. "Bu nedenle 1981 yılından itibaren KÖY içinde görece olarak daha az gelişmiş olan bazı illere, teşvik tedbirleri açısından daha fazla önem verilmesi Bakanlar Kurulu tarafından uygun görülmüştür." (DPT, 2000, 52). Bu amaçla KÖY kapsamındaki iller, Birinci Derecede KÖY ve İkinci Derecede KÖY olmak üzere iki ayrı grup olarak ele alınmıştır. 1990'lara kadar bu gruptandırma ufak değişiklikler ile devam ettirilmiştir. Ancak "1990'lı yıllardaki aşırı popülizm döneminde KÖY kapsamındaki il sayısı tekrar genişletilmiştir. 1990'da 28 olan KÖY statüsündeki il sayısı 1998 yılında 50'ye çıkmıştır." (Yavan, 2011, 136). Bu sebeple 1996'da İkinci Derecede KÖY tanımlaması kaldırılmış ve tüm iller tek bir grupta toplanmıştır.

Türkiye'de KÖY uygulamasının sürekli siyasi çekişmelere konu olması yatırım teşviklerinden beklenen başarının yakalanmasını engellemiş ve bu sebeple 2009 yılında KÖY uygulamasına dayalı sistem kaldırılarak yeni bir teşvik sistemine geçilmiştir. 2009 Yatırım Teşvik Sistemi (YTS-2009)'a geçiş sürecinde KÖY'ün başarısızlığının yanı sıra Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkilerde etkili olmuştur.

Helsinki Zirvesi'nde (1999) aday ülke statüsünü kazanan Türkiye, AB mevzuatlarına uyum sağlamak için birçok yasal yükümlülüğü üstlenmiştir. Yükümlülüklerden bir kısmı teşviklerin düzenlenmesi ile ilgilidir. Bu doğrultuda Türkiye 2000'li yıllarda AB kurallarına uygun yeni teşvik sisteminin hazırlığına başlamış ve Temmuz 2009'da söz konusu sistemi yürürlüğe koymuştur.

YTS-2009 ile Türkiye'de ilk defa kapsamlı sektörel-bölgesel teşvik sistemine geçilmiştir. Sistemde İBBS Düzey 2 bölgeleri DPT'nin çalışması temel alınarak sosyoekonomik gelişmişlik seviyelerine göre dört alt grupta toplanmıştır. Teşvikler ise; genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları ve büyük ölçekli yatırımların teşviki olarak üç bölüme ayrılmıştır.

YTS-2009'un en önemli özelliği illerin yatırım potansiyelini ve rekabet gücünü dikkate alması ve desteklenecek yatırım konularının bu güce dayanarak belirlenmesidir (T.C. Resmî Gazete, 2009). Ancak zamanla bu teşvik sisteminin etkinliğini yitirdiği düşünülmüş ve yeni bir yatırım teşvik sistemi 2012 yılında yürürlüğe girmiştir.

2012 Yatırım Teşvik Sistemi; bugüne kadar yapılan en geniş kapsamlı teşvik sistemi olarak tanımlanmaktadır. Kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda sistemin amaçları şu şekilde sıralanabilir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019):

- Cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek olan ara malı ve ürünlerin üretiminin artırılması,
- Teknolojik dönüşümü sağlayacak yüksek ve orta yüksek teknoloji içeren yatırımların desteklenmesi,
- En az gelişmiş bölgelere sağlanan yatırım desteklerinin artırılması,
- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması,
- Destek unsurlarının etkinliğinin artırılması,
- Kümelenme faaliyetlerinin desteklenmesidir.

2009 teşvik sisteminden farklı olarak YTS-2012'de İBBS2 bölgeleri kapsamında sağlanan bölgesel teşvikler il düzeyine (İBBS3) dönüştürülmüş ve iller 6 bölgeye ayrılmıştır. Bölge ayrımı yapılırken Kalkınma Bakanlığı'nın illerin sosyoekonomik gelişmişlik seviyesini belirlemek için kullandığı 61 kriter dikkate alınmıştır. Diğer önemli bir farklılık ise YTS-2012'de genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki olmak üzere dört temel yatırım teşvik konusunun belirlenmesidir. Ayrıca öncelikli yatırımlara yönelik teşvik uygulaması da mevcuttur. Bu yatırım teşvik uygulamalarında yararlanılabilecek destek unsurları ise Gümrük vergisi muafiyeti, Katma Değer Vergisi (KDV) istisnası, Vergi indirimi, Sigorta primi işveren hissesi desteği, Yatırım yeri tahsisi, Faiz desteği, Gelir vergisi stopajı desteği, Sigorta primi işçi hissesi desteği ve KDV iadesidir.

Bölgesel teşvik uygulaması; ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırılmış bölgelerin potansiyellerini ve ekonomik ölçek büyüklüklerini dikkate alarak belirli sektörlerde destek sağlamaktadır. Sektörlere verilecek destek yoğunluğu ise bölgelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmaktadır.

Büyük ölçekli yatırım teşviki; Türkiye'nin teknoloji ve ARGE kapasitesini artırma ve uluslararası rekabet üstünlüğü sağlama potansiyeli bulunan 12 farklı sektörde yapılacak yatırımlara destek sağlamak üzere kurgulanmış teşvik uygulamasıdır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019). Bu yatırım teşviki; bölgesel gelişmişlik düzeyine göre farklılaştırılmış, ancak bölgesel yatırım teşvik uygulamalarından daha avantajlı oranlarda destek imkânı sunmaktadır.

Stratejik yatırımların teşviki uygulaması yurtiçi üretim kapasitesinin ithalattan az olduğu ara mallarının veya ürünlerinin üretimini özendirmeyi, böylece Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümünü hedefleyen teşvik uygulamasıdır. Bu teşvikte bölge ayrımı gözetilmemektedir. Bir yatırımın stratejik yatırım olarak

2012 Yatırım Teşvik Sistemi'nin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Erzurum'da Bir Uygulama

değerlendirilebilmesi için en az 50 milyon TL tutarında sabit yatırım tutarı, yurtiçi üretim kapasitesinin ithalatından az olması, asgari %40 katma değer sağlaması ve Türkiye'deki toplam ithalat değerinin son bir yıl içerisinde en az 50 milyon ABD \$ olması koşulları aranmaktadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

Genel yatırım teşvik uygulaması bölgesel, büyük ölçekli veya stratejik uygulamalar çerçevesinde desteklenmeyen yatırımların teşviki ile ilgilidir. Bu teşvik uygulamasından yararlanabilmek için asgari yatırım tutarı birinci ve ikinci bölgeler için 1.000.000 TL diğer bölgeler için 500.000 TL olmalıdır. Genel teşvik uygulamasının destek unsurları, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyetidir. Yatırım projesinin 6. Bölge'de olması durumunda 10 yıla kadar gelir vergisi stopajı desteği de mevcuttur.

Son bir teşvik uygulaması ise öncelikli yatırım teşvikleri uygulamasıdır. YTS-2012'de bazı yatırım konuları öncelikli olarak belirlenmiş ve bu yatırımlar için istisnai uygulamalar oluşturulmuştur. 1., 2., 3., 4. ve 5. Bölgede öncelikli yatırım olarak sınıflandırılan bir yatırım yapıldığında “Bölgesel Teşvik Uygulamaları” kapsamında 5. Bölgeye sağlanan olanaklar geçerli olacaktır. Böylece diğer bölgeler de öncelikli yatırımlarda 5. Bölge avantajına sahip olacaktır. 6. Bölge'de gerçekleşen yatırımlar ise bu bölge için geçerli teşvik esaslarından yararlanacaktır. Ayrıca 5. ve 6. Bölge'de yer alan OSB'ler içinde özel teşvik uygulamaları geçerli olacaktır.

YTS-2012 Resmî Gazete'de yayımlandığı 19.06.2012 tarihinden itibaren birçok kez değişikliğe uğramış, bununla birlikte yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Ancak geçen süre zarfında teşvik hususunda iki önemli gelişme daha yaşanmış ve Proje Bazlı Teşvik Sistemi ile Cazibe Merkezleri uygulaması hayata geçirilmiştir.

Proje Bazlı Teşvik Sistemi 2016 yılında yasallaşmıştır. Sistemde “Kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda ülkemizin mevcut durumda veya gelecekte ortaya çıkabilecek kritik ihtiyaçlarını karşılayacak, arz güvenliğini sağlayacak, dışa bağımlılığını azaltacak, teknolojik dönüşümünü gerçekleştirecek, yenilikçi, ARGE yoğun ve yüksek katma değerli yatırımlar proje bazlı olarak desteklenmesi” hedeflenmektedir (Takım ve Ersungur, 2018, 733). 2017 yılında yürürlüğe giren Cazibe Merkezleri uygulaması ise Doğu ve Güneydoğu bölgesinde yer alan az gelişmiş 23 ili kapsamakta ve bu illere yönelik destek paketleri sağlamaktadır. Uygulamada dört hususta destek paketleri -yatırım ve üretim, üretim tesisi taşıma, çağrı merkezi ile veri merkezi yatırım ve enerji-mevcuttur.

III. 2012 Yatırım Teşvik Sistemi'nin Erzurum İlinin Kalkınmasındaki Rolü

A. Literatür Özeti

Yatırım teşviklerinin yatırımı, istihdamı ve böylece iktisadi büyümeyi doğrudan etkilemesi, dünyanın geri kalanı gibi ülkemizde de politika yapıcıların teşvikleri yoğun olarak tercih etmesine yol açmaktadır. Bu durum ise Türkiye'de bilimsel çevrelerin konuya olan ilgisini artırmakta ve yatırım teşviklerinin yarattığı

olası sosyoekonomik sonuçları inceleyen çok sayıda araştırmmanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye’de teşvik uygulamasının yarattığı sonuçları konu edinen çalışmalarını ikiye ayırmak mümkündür.

Birinci kısımda yer alan çalışmalar Türkiye’nin tamamını ya da bir bölgesini araştırma kapsamına dâhil eden makro ölçekteki araştırmalardır. Bu çalışmalarda teşviklerin farklı ekonomik göstergeler - *büyüme* (Özkök, 2009; Şahin ve Uysal, 2011; Yavan, 2011; Recepoglu ve Değer, 2016; Öz ve Buyrukoğlu, 2017), *istihdam/verimlilik* (Kaynar, 2001; Sarıca, 2001; Gür, 2004; Akan ve Arslan, 2008; Yavuz, 2010; Çiftçi ve Koç, 2013; Selim vd. 2014; Bakırcı vd. 2014; Karaalp, 2014), *gelir* (Altınbaş vd., 2002; Karaca, 2004; Sarı ve Güven, 2007;Güven, 2007; Gerni vd. 2015), *yatırım* (Karaçay ve Erden, 2004; Ay, 2005) –vb. üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Genellikle ikincil verilere dayanan çalışmalarda sonuçlar ele alınan zaman ve mekân boyutuna göre farklılaşmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmında ülke geneli ya da belli bölgeler üzerinde teşviklerin olumlu katkıları tespit edilirken diğerlerinde ise teşviklerin herhangi bir etki yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Mikro ölçekteki çalışmalarda ise tek bir il/bölgeye odaklanılmış ve çalışmalar birincil verilere dayandırılmıştır. Bu çalışmalarda yatırım teşviklerinin firma ve il ekonomisi üzerindeki olası etkileri, genellikle firma yetkililerinin görüşleri alınarak tespit edilmiştir. Örneğin; Gülmez ve Yalman (2010) Sivas ilindeki 38 KOBİ ile bir anket çalışması yürüterek teşviklerin söz konusu işletmeler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, teşvik alan katılımcıların %74’ü teşviklerin işletmelerine olumlu katkı sağladığına inanmaktadır. Teşvik uygulamasının Sivas ilinin ekonomisine katkısının olumlu olduğunu beyan eden katılımcıların oranı ise %90’dır.

Çam ve Esengün 2011 yılındaki çalışmalarında yatırımı ve istihdamı teşvik edici politikaların işletmeler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırmaya Osmaniye Organize Sanayi Bölgesi’nde yer alan 74 küçük ve orta büyüklükteki işletme katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre işletmelerin %49’u işletmelerinin kuruluş aşamasında teşviklerin önemli rol oynadığını belirtmiştir. %88’i ise teşvikin yeni yatırım kararı alınmasında olumlu etki yarattığını ifade etmiştir.

Yayar ve Demir (2012) çalışmalarında Tokat’taki çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren firmaların yatırım teşviklerinden yararlanma durumlarını analiz etmiştir. Anket yöntemi ile verilerin toplandığı araştırmaya 110 firma katılmıştır. Ampirik bulgulara göre yatırım teşviklerinden yararlanma ile firmanın hukuki şekli, faaliyet süresi ve esnaf odasına kayıtlı olması arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak anlamlıdır. Yöneticinin yaşı, eğitimi, cinsiyeti ve firmanın ihracat yapması ise teşviklerden yararlanma durumunu etkilememektedir.

Dalkılıç (2017) Sivas’ta teşvikten yararlanan firmaların yatırım, üretim ve istihdam düzeylerinde teşviklerin etkisini irdelemeyi ve KOBİ’lerin teşviklere bakış açısını tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma 41 firmadan oluşan örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %83’ü teşviklerin

2012 Yatırım Teşvik Sistemi'nin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Erzurum'da Bir Uygulama

firmaların kuruluş yeri seçiminde etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların %75'i de teşviklerin bölgesel kalkınma farklılıklarını giderdiğini ifade etmiştir.

Çelik (2018) Diyarbakır ilinin sosyoekonomik yapısı üzerinde yatırım teşviklerinin etkisini araştırmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmış ve 17 firma görüşmeye katılmıştır. Ampirik bulgulara göre katılımcı firmaların hiçbiri Diyarbakır iline yatırım kararı alırken teşviklerin varlığından etkilenmemiştir. Söz konusu firmalar yatırım kararı sonrası teşviklerin varlığından haberdar olmuştur. Ayrıca firmalar 6. Bölge'nin teşvik unsurları yönünden büyük avantajlar sağladığını, ancak kapsam dâhilinde 23 il olmasının 6. Bölge içerisinde bölgesel kalkınma farklılıklarını artırma riskini taşıdığını belirtmiştir.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

YTS-2012 büyük hedefler ile 2023 Türkiye'sini inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu hedefler arasında uluslararası rekabet gücünü artırmak, büyük ölçekli doğrudan yabancı sermayeyi ülkeye çekmek, ARGE faaliyetlerini desteklemek ve bölgesel kalkınma farklılıklarını gidermek vb. yer almaktadır. Hedeflenen nihai amaç ise Türkiye'nin dünyanın en büyük on ekonomisi arasında yer almasını sağlamaktır. Ancak söz konusu hedeflerin sağlanabilmesi, teşviklerin etkin bir şekilde kullanılmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte YTS-2012'nin yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar geçen dönem incelendiğinde YTB dağılımının bölgelerarasında adil gerçekleşmediği ve ülkenin gelişmiş bölgelerinin daha fazla teşvik unsurlarından yararlandığı görülmektedir. Ayrıca yabancı sermaye ve büyük ölçekli yatırımlar da arzu edildiği kadar Anadolu'ya çekilememiştir. Türkiye genelinde 2012-2017 yılları arasında YTB ile yapılan sabit yatırım tutarı toplam 522,349 milyon TL'dir. Bu tutarın 167,382 milyon TL kadarı 1. Bölge'ye giderken, 6. Bölge'ye giden tutar ise sadece 20,149 milyon TL'dir.

Söz konusu dönemde Erzurum iline verilen toplam YTB 205 ve toplam sabit yatırım tutarı 1,623 milyon TL'dir. Bu tutarın sadece 9 milyon TL'si yabancı sermayeyken geri kalanı yerli sermayedir. Verilen teşvik belgeleri ise ya bölgesel ya da genel yatırım teşviki kapsamında verilmiştir. Erzurum'a 2012-2017 dönemi içerisinde herhangi bir büyük ölçekli ya da stratejik yatırım, teşvik kapsamında gelmemiştir. Bu doğrultuda çalışmada 5. Bölge'de³ yer alan Erzurum il merkezindeki firma sahipleri ile bir anket çalışması yürütülmüştür. Çalışmanın amacı firma sahiplerinin gözüyle YTS-2012'nin bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmadaki rolünü irdelemektir. Çalışmanın hedefleri şu şekilde sıralanabilir:

- YTB alan ve almayan firmaların genel özelliklerini belirlemek,
- YTB almayan firmaların teşvik sistemine başvuramamalarının nedenlerini tespit etmek ve başka teşviklerden yararlanıp yararlanmadıklarını belirlemek,

³ Erzurum 2018 yılı itibarıyla Cazibe Merkezleri Programı (CMP) kapsamındaki iller arasında yer almıştır. Bu program Organize Sanayi bölgelerinde gerçekleştirilecek bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik teşvik uygulamaları kapsamındaki yatırımların tabi olunan uygulama kapsamında 6. bölgede uygulanan destekler ile aynı oran, miktar, süre ve şartlarda yararlanması imkânı sunmaktadır. Ankete katılan firmaların hiçbiri CMP'den yararlanmak için gerekli koşulları taşımadığı için katılımcılara sadece 5. Bölge avantaj/dezavantajları ile ilgili sorular yönlendirilmiştir.

- YTB alan firmaların hangi teşvikten yararlandıklarını ve bu teşviki tercih nedenlerini tespit etmek,
- YTS-2012'nin firmada yol açtığı değişiklikleri belirlemek,
- Firmaların gözünden YTS-2012'nin firma ve il ekonomisi üzerinde yaratacağı etkileri belirlemek,
- Firmaların gözünden YTS-2012 5. Bölge avantajlarının yeterliliğini tespit etmektir.

C. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Araştırmada verileri toplamak için firma sahipleri ile bir anket çalışması yürütülmüştür. Anket formunun oluşturulmasında benzer amaçlar ile yapılan ikincil veri kaynaklarından (Gülmez ve Yalman, 2010; Çam ve Esengün, 2011; Yayar ve Demir, 2012; Dalkılıç, 2017; Çelik, 2018) yararlanılmıştır. Ayrıca YTS-2012 ile ilgili yasal mevzuatlar incelenerek sorular çeşitlendirilmiştir.

Anketin birinci bölümünde firma sahibinin demografik özellikleri ve firmanın genel yapısı ile ilgili sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümü YTB alan firma sahiplerine yöneliktir. Bu bölümde teşvik belgesinin özelliklerini, firmanın teşvik almadaki amacını ve firmaya yaptığı katkıları tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Anketin üçüncü bölümü yatırım teşvik belgesinin etkilerini tespit etmeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Bu ifadelerde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır.

D. Araştırmanın Ana kütlesi ve Örneklem Seçimi

Erzurum'da YTS-2012 kapsamında çeşitli imalat sanayi kolları ve farklı hizmet sektörleri desteklenmektedir. Tablo 1'de Erzurum'da bölgesel teşviklerden yararlanan sektörler verilmektedir.

Tablo 1. Erzurum'da Bölgesel Teşviklerden Yararlanan Sektörler

Sektörler	
Entegre damızlık hayvancılık yatırımları	Kimyasal ve bitkisel ürün imalatı (ilaç)
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	Tekstil ürünleri imalatı
Metalik olmayan miner. ürün imalatı	Bavul, el çantası vb. imalatı
Ağaç ve mantar ürünleri imalatı	Su ürünleri yetiştiriciliği
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Giyim eşyası imalatı
Ana metal san. ve metal döküm san.	Büro, muhasebe vb. makine imalatı
Metal eşya	Makine ve teçhizat imalatı
Tıbbi, hassas ve optik aletler imalatı	Radyo vb. haberleşme teçh. imalatı
Elektrikli makine ve cihazları imalatı	Mobilya imalatı
Akıllı çok fonksiyonlu teknik tekstil	Atık geri kazanım tesisleri
Oteller	Öğrenci yurtları
Soğuk hava deposu hizmetleri	Lisanslı depoculuk
Eğitim hizmetleri	Hastane yatırımı, huzurevi
Seracılık	Kimyasal madde ve ürünleri imalatı
Metalik olmayan mineral ürün imalatı	

Kaynak: KUDAKA, 2014, 3.

2012 Yatırım Teşvik Sistemi'nin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Erzurum'da Bir Uygulama

Araştırmanın anakütlesini ve buna bağlı olarak örneklemini belirleyebilmek için öncelikle Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası (ETSO) kayıtlarına başvurulmuştur. ETSO'ya göre ildeki kayıtlı toplam işletme sayısı 2017 yılı itibarıyla 4017'dir. Ancak söz konusu firmaların sektörel dağılımına dair bilgi edinilememiştir. Bu sebeple sanayi sektörü için Erzurum İl Sanayi Müdürlüğü ve hizmet sektörü için TÜİK verilerinden yararlanılmıştır.

Erzurum İl Sanayi Müdürlüğü'nden alınan bilgiye göre söz konusu firmaların 630'u sanayi sektöründe faaliyet göstermektedir ve TOBB'un aynı yıla ait verilerine göre ise kapasite raporu alan firma sayısı 133'dür.

Hizmet sektöründe yer alan firmaları belirlemek için TÜİK'in 2017 iş kayıtlarından yararlanılmıştır. Söz konusu istatistiklere göre Erzurum'da YTB alabilen hizmet sektörü kollarında (Su temini kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri; insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri; eğitim; mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler) yer alan girişimci sayısı yaklaşık 1300'dür. Sonuç olarak yaklaşık olarak belirlenen anakütle sayısı 1930'dur. Bu evrene bağlı olarak hesaplanan örneklem sayısı ise 321'dir (<https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>).

Firmalara ulaşabilmek için ETSO'dan elde edilen adres bilgilerinden faydalanılmıştır. Araştırmacı tarafından Şubat-Mayıs 2019 tarihleri arasında yürütülen ankete 70 firma yöneticisi/sahibi katılım göstermiştir. Katılım hedeflenen örneklem sayısının gerisinde kalmıştır. Bu durumun altında yatan nedenler firma yöneticisi/sahibine ulaşamaması, firma sahibi/yöneticisinin zaman kısıtı, ankete katılımda firmaların çekingen kalmaları, bir kısım anketin eksik ve hatalı cevaplandırılması vb.dir.

E. Araştırmanın Hipotezleri ve Analiz Yöntemi

Araştırmanın hipotezleri Tablo 2'de aktarılmaktadır.

Tablo 2. Araştırmanın Hipotezleri

Firma sahibi/yöneticisinin demografik özellikleri ile ilişkili hipotezler:	
H_{1A}	Firmanın YTS-2012'den yararlanması firma sahibi/yöneticisinin yaşına göre anlamlı farklılık gösterir.
H_{1B}	Firmanın YTS-2012'den yararlanması firma sahibi/yöneticisinin eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterir.
Firmanın genel yapısı ile ilişkili hipotezler:	
H_{2A}	Firmanın YTS-2012'den yararlanması firmanın faaliyet süresine göre anlamlı farklılık gösterir.
H_{2B}	Firmanın YTS-2012'den yararlanması firmanın hukuki yapısına göre anlamlı farklılık gösterir.
H_{2C}	Firmanın YTS-2012'den yararlanması firmanın kapasite kullanım oranına göre anlamlı farklılık gösterir.
H_{2D}	Firmanın YTS-2012'den yararlanması firmanın çalışan sayısına göre anlamlı farklılık gösterir.
H_{2E}	Firmanın YTS-2012'den yararlanması firmanın ihracat yapma durumuna göre anlamlı farklılık gösterir.

Tablo 2 Devamı: Araştırmanın Hipotezleri

H3	Firmanın YTS-2012'nin firma üzerinde yaratacağı etkilere yönelik görüşleri teşviklerden yararlanma durumuna göre anlamlı farklılık gösterir.
H4	Firmanın YTS-2012'nin il ekonomisi üzerinde yaratacağı etkilere yönelik görüşleri teşviklerden yararlanma durumuna göre anlamlı farklılık gösterir.
H5	Firmanın YTS-2012 5. Bölge avantajlarının yeterliliği ile ilgili görüşleri teşviklerden yararlanma durumuna göre anlamlı farklılık gösterir.

Verilerin analizinde SPSS 21 İstatistik paket programından yararlanılmıştır. Hipotezlerin testinde verilerin normal dağılım gösterip göstermemesine göre tek yönlü varyans analizi veya Ki-kare testlerinden yararlanılmıştır.

F. Ampirik Bulgular

I. Firmaların Genel Özellikleri Ve Teşvikten Yararlanma Durumları

Tablo 3'de ankete katılan firma yöneticisi/sahiplerinin demografik özelliklerine göre dağılımları verilmektedir. Ankete katılan firma sahibi ya da yöneticilerinin tamamı erkektir. Tablo 3'e göre söz konusu katılımcıların %41,4'ü ortaöğretim mezunuyken %35,7'si yükseköğretim mezunudur. Katılımcıların %32,9'u 31-40, %28,6'sı 41-50 ve %22,9'u 51-60 yaş aralığında yer almaktadır.

Tablo 3. Firma Sahibi/Yöneticisinin Demografik Özellikleri

Eğitim Durumu	N	%	Yaş Grubu	N	%
Okuryazar	0	0	30 ve altı	7	10
İlköğretim	10	14,3	31-40	23	32,9
Ortaöğretim	29	41,4	41-50	20	28,6
Yük. Öğretim	25	35,7	51-60	16	22,9
Lisansüstü	6	8,6	61 ve üstü	4	5,7
Toplam	70	100	Toplam	70	100

Tablo 4'de firmaların genel yapısına ilişkin bilgiler aktarılmaktadır.

Tablo 4. Ankete Katılan Firmaların Genel Yapısı

Faaliyet Süresi	N	%	Hukuki Yapısı	N	%
≤ 3	4	5,7	Şahıs	30	42,9
4-6	4	5,7	Ltd. Şti.	25	35,7
7-9	5	7,1	A.Ş.	12	17,1
≥ 10	57	81,4	Diğer	3	4,3
Toplam	70	100,0	Toplam	70	100,0

Kap.Kull. Oranı	N	%	Çalışan Sayısı	N	%
≤ %50	15	21,4	≤ 10	32	45,7
%51-%75	21	30,0	11-50	26	37,1
≥ %76	19	27,1	51-100	6	8,6
Bilinmeyen	15	21,4	≥ 101	6	8,6
Toplam	70	100,0	Toplam	70	100

Sektörü	N	%	İhracat Durumu	N	%
İmalat Sanayi	53	75,7	Evet	13	18,6
Hizmet	17	24,3	Hayır	57	81,4
Toplam	70	100,0	Toplam	70	100,0

Tablo 4'e göre ankete katılan firmaların %75,7'si imalat sanayide yer alırken %24,3'ü hizmet sektöründedir. İmalat sanayide yer alan firmalar enerji, gıda, alkolsüz içecek üretimi, makine, mobilya, yem vb.- alt kollarında üretim yapmaktadırlar. Hizmet sektöründeki firmalar ise soğuk hava deposu, eğitim hizmeti, öğrenci yurtları, çağrı merkezi vb. alt kollarda faaliyet göstermektedirler.

Firmaların %81,4'ü 10 ve daha fazla yıldır faaliyetlerini yürütmektedirler. Dört firma ise ≤ 3 yıldır piyasada yer almaktadır. Firmaların hukuki yapısı bakımından %42,9'u şahıs ve %35,7'si limited şirkettir. Firmaların %45,7'si 10 ve daha az çalışana sahipken ankete katılan 6 firma (%8,6) 101 ve üzeri kişiyi istihdam etmektedir. Kapasite kullanım oranı açısından firmaların %30,0'u 51-75 oranında kapasitelerini kullanmaktadır. Firmaların %81,4'ü ise ihracat yapmamakta, iç piyasa için üretim gerçekleştirmektedir.

Araştırmaya katılan firmaların %21,4 (15)'i YTS-2012'den yararlanmışken %78,6 (55)'i YTB almamıştır. YTS-2012'den yararlanmayan firma yöneticisi/sahiplerine neden YTB almadıkları sorusu yönlendirilmiştir. Birden fazla tercihte bulunabilen katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 5'de aktarılmaktadır.

Tablo 5'e göre firmaların YTB almamasında %34,1 ile "başvuru sürecinin uzun ve zahmetli olması", %22,4 ile "yönlendirici kurumların olmaması" ve %17,6 ile "yeterli bilgi düzeyine sahip olunmaması" etkili olan başlıca faktörlerdir. Diğer seçeneği ise %13'dür. Diğer kapsamında "istenilen yatırım tutarının fazla olması", "YTB başvuru koşullarını taşıyama" vb. unsurlar yer almaktadır.

Tablo 5. Yatırım Teşvik Belgesi Alınmamasında Etkili Olan Başlıca Faktörler

Faktörler	%
Başvuru sürecinin uzun ve zahmetli olması	34,1
Yönlendirici kurumların olmaması	22,4
Yeterli bilgi düzeyine sahip olunmaması	17,6
Desteklenen sektör dışında olunması	4,7
Daha avantajlı başka teşvik unsurlarının olması	4,7
5. Bölge avantajlarının yetersiz olması	3,5
Diğer	13,0
Toplam	100

YTB almayan firmalara başka bir teşvikten yararlanıp yararlanmadıkları sorusu yönlendirildiğinde 20 firma (%28,6) diğer teşviklerden yararlandıklarını belirtmişlerdir. Hiç teşvik almayan firmaların sayısı ise 35'dir. Firmaların teşvik durumları ile ilgili bilgiler Tablo 6'da aktarılmaktadır.

Tablo 6. Firmaların Teşviklerden Faydalanma Durumlarına göre Dağılımları

YTB alma durumuna göre dağılım	N	%
Yatırım teşvik belgesi alan firmalar	15	21,4
Diğer teşviklerden yararlanan firmalar	20	28,6
Hiçbir teşvikten yararlanmayan firmalar	35	50,0
Toplam	70	100

Diğer teşviklerden yararlanan firmaların %80,0 (16)'sı KOSGEB desteklerinden yararlanırken geriye kalan dört firma ise farklı bakanlıkların destek unsurlarından faydalanmıştır. Bu firmaların %55,0 (11)'i bir kez teşvik almışken geriye kalan %45 (9)'u birden fazla teşvik almıştır. Yararlandıkları başlıca unsurlar ise %40 ile finansman desteği ve %20 ile istihdam desteğidir. Bu teşviklerden firmalarının olumlu etkilendiğini belirtenlerin oranı %50 (10) iken çok olumlu diyen firmalar %20 (4)'tür. Herhangi bir etki yaratmadığını belirtenlerin oranı ise %30 (6)'dır. Olumsuz etki oluşturduğunu belirten firma bulunmamaktadır.

Katılımcılara ülkemizde uygulanan farklı teşvik hususları hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmadıkları sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların %17,1'i yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtirken %40'ı yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. %42,9'u ise kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılara farklı kurumlar tarafından teşvik verilmesinin doğru olup olmadığı sorusu yönlendirildiğinde ise katılımcıların %42,9'u farklı kurumlar tarafından çeşitli teşviklerin verilmesini doğru bulurken %37,1'i doğru bulmamaktadır. Geriye kalan %20'si ise kararsız kalmıştır. Bu noktada firmalara yatırımcının ihtiyaç duyduğu doğru teşviki bulabilmesi için neler yapılabilir sorusu yönlendirilmiştir. Açık uçlu olarak yönlendirilen bu soruya verilen cevapların dağılımı Tablo 7'de aktarılmaktadır.

Tablo 7: Yatırımcıların Doğru Teşvikten Yararlanabilmesi için Yapılması Gereken Hususlara Dair Firma Yönetici Görüşleri

Görüşler	%
Teşviklerin tanıtımı daha fazla yapılmalı	31,4
Firma sahiplerinin piyasa koşulları hakkında bilgilendirilmesi	30,0
Liyakat gözetilmeli	18,6
Teşviklere erişim kolaylığı sağlanmalı	10,0
Teşviklerin yol açtığı maliyet azaltılmalı	5,7
Firma denetimleri artırılmalı	4,3
Serbest bölge kurulmalı	1,4
Toplam	100,0

Tablo 7'ye göre katılımcıların doğru teşvikten firmaların yararlanabilmesi için önerdikleri en önemli üç görüş; teşviklerin tanıtımının daha etkin yapılması, firma sahiplerinin piyasa koşulları ile ilgili olarak bilgi düzeyinin artırılması ve teşvik dağıtımında liyakatin gözetilmesidir.

Firmaların teşviklerden yararlanması ile firma yöneticilerinin demografik özellikleri ve firmaların genel yapısı arasındaki ilişkiyi araştırmak için Ki-Kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Bu testin seçilmesinin nedeni verilerin yapılan analizler sonucunda homojen (Homojen Vary. Testi: $p > 0,05$), ancak normal dağılım (One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test: $p < 0,05$) göstermemesidir. Eğer veriler parametrik olma kriterlerinden herhangi birini taşımazsa parametrik olmayan veri olarak kabul edilmekte ve buna bağlı olarak uygun analiz yöntemleri seçilmektedir. Çalışmada gerek firma yönetici/sahiplerinin demografik özellikleri

gerekse firmanın genel yapısına ilişkin veriler normal dağılım göstermemektedir ve bu sebeple parametrik olmayan analiz yöntemleri kullanılmaktadır.

Ki-Kare Bağımsızlık test sonuçlarına göre firmaların teşviklerden yararlanması ile firma yöneticisi/sahibinin demografik özellikleri (yaşı ve eğitim düzeyi) arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu sonuca göre H_{1A} ve H_{1B} hipotezleri reddedilmiştir.

Firmanın genel yapısı ve teşviklerden yararlanma durumları arasındaki Ki-Kare bağımsızlık test sonuçları incelendiğinde ise sadece firmanın ihracat durumu ve teşviklerden yararlanma durumu arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (Pearson Ki-Kare Değeri=9,982 ve İst. Önem=0,007<0,05). Tablo 8'de ilgili bulgular aktarılmaktadır.

Tablo 8'e göre firmaların ihracat yapması ile teşviklerden yararlanması arasında anlamlı bir farklılık vardır. İhracat yapan firmalar genellikle yatırım teşvik sisteminden faydalanırken ihracat yapmayan firmalar ise ya diğer teşviklerden faydalanmakta ya da hiç teşvik almamaktadır. Kramer V değerine (%37,8) göre ihracat yapma ile teşvik arasındaki ilişkinin gücü orta düzeydir. Bu sonuca bağlı olarak H_{2E} hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 8. *Firmanın Teşviklerden Yararlanma Durumu ile İhracat Yapması arasındaki İlişki*

		Teşvik Kullanımı			Top.	
		A*	B	C		
İhracat yapması	Evet	Sayı	7	2	4	13
		Beklenen Sayı	2,8	3,7	6,5	13,0
		İhracat içerisindeki %	53,8	15,4	30,8	100,0
		Teşvik kullanımı içerisindeki %	46,7	10,0	11,4	18,6
	Hayır	Sayı	8	18	31	57
		Beklenen Sayı	12,2	16,3	28,5	57,0
		İhracat içerisindeki %	14,0	31,6	54,4	100,0
		Teşvik kullanımı içerisindeki %	53,3	90,0	88,6	81,4
Toplam	Sayı	15	20	35	70	
	Beklenen Sayı	15,0	20,0	35,0	70,0	
	İhracat içerisindeki %	21,4	28,6	50,0	100,0	
	Teşvik kullanımı içerisindeki %	100,0	100,0	100,0	100,0	

* A: YTB alan firmalar, B: Diğer teşviklerden yararlanan firmalar, C: Hiçbir teşvikten yararlanmamış firmalar

II. Yatırım Teşvik Belgesi Alan Firmalara Yönelik Ampirik Bulgular

Yatırım teşvik sisteminden yararlanan firmalar incelendiğinde firmaların neredeyse tamamının (%93,3) imalat sanayi alt kollarında yer aldıkları görülmektedir. Sadece bir firma hizmet sektöründedir. Firmaların yararlandıkları yatırım teşvik türü Tablo 9'da verilmektedir.

Tablo 9'a göre firmaların %73,3'ü bölgesel yatırım teşviklerinden yararlanırken %20'si genel yatırım teşviklerinden yararlanmıştır. Sadece bir firma öncelikli yatırım teşviki kapsamında teşvik almıştır. Bu firma hizmet sektöründe yer alan firmadır. Daha önce de ifade edildiği gibi Erzurum büyük ölçekli ya da stratejik yatırım teşviklerinden hiç yararlanmamıştır. YTS-2012 kapsamında alınan en fazla teşvik ise bölgeseldir. Sonuçlar da bu durumu destekler niteliktedir.

Tablo 9. Firmaların Yatırım Teşvik Türüne göre Dağılımları

Yatırım Teşvik Türü	N	%
Bölgesel yatırım teşviki	11	73,3
Öncelikli yatırım teşviki	1	6,7
Genel yatırım teşviki	3	20
Toplam	15	100,0

Firmaların %60'ı sadece bir kez YTB alırken geriye kalan %40'ı iki ya da daha fazla teşvik belgesi almıştır. Firmaların %66,7'si yeni bir yatırım amacıyla YTB almışken %20'sinin YTB cinsi tevsidir, yani var olan bir yatırımı geliştirmek için teşviklerden yararlanmışlardır.

Tablo 10. Firmaların En Fazla Yararlandıkları Yatırım Teşvik Unsurları

Yatırım Teşvik Unsuru	%
Sigorta primi işveren hisse desteği	20,0
KDV iadesi	17,1
KDV istisnası	14,3
Sigorta primi işçi hisse desteği	11,4
Faiz desteği	11,4
Vergi indirimi	11,4
Gümrük vergisi muafiyeti	8,6
Yatırım yeri tahsisi	2,9
Gelir Vergisi Stopajı desteği	2,9
Toplam	100

Tablo 10'a göre firmaların en fazla yararlandıkları teşvik unsuru %20 ile sigorta primi işveren hisse desteğidir. İkinci sırada %17,1 ile KDV iadesi ve %14,3 ile KDV istisnası yer almaktadır.

Firmaların sabit yatırım tutarı incelendiğinde çok geniş bir aralık olduğu görülmektedir. Bu aralık 500.000 TL ile 5.000.000 TL aralığında yer almaktadır. Yaratılan istihdam sayısı açısından ise firmaların %53,3'ü YTB ile 10-20 arasında kişiyi istihdam ederken %26,7'si 11-25 aralığında istihdam olanağı yaratmıştır. Bir firmanın yarattığı istihdam sayısı ise 50 kişiden fazladır.

Firmaların YTB başvuruları genellikle kendi birimleri -firma sahibi ya da muhasebe departmanı- tarafından yürütülmüştür. Bu firmaların oranı %80'dir. Bir danışmanlık şirketi ya da kalkınma ajansı aracılığıyla teşvike başvuru sürecini yönlendirenlerin oranı ise %20'dir. Firmalar yatırım teşvik sistemine ilişkin bilgiyi

2012 Yatırım Teşvik Sistemi'nin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Erzurum'da Bir Uygulama

en fazla %33,2 ile medya/internet; %26,7 ile Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) ve %20 ile çevresinden (iş arkadaşlarından) edinmiştir.

YTS-2012 ile ilgili yeterli bilgiye sahip olup olmadıkları sorulduğunda katılımcıların %53,3 yeterli olduğunu düşünürken geriye kalan %46,7'si kısmen ya da hayır cevabını vermiştir. Bu kişilere bilgi düzeyini artırmak için neler yapılabilir sorusu yönlendirildiğinde ise Bakanlık ya da KUDAKA tarafından eğitimlerin düzenlenmesi, tanıtım broşürleri, reklamları vb.nin oluşturulması gerektiği cevabı alınmıştır.

Firmaların yatırım teşviki almalarındaki en önemli amaç %60 oranı ile üretim/pazarlamadır. İkinci önemli amaç ise %28 ile ARGE ve ürün geliştirmedir. Teşvik sonrası firma nasıl etkilendiği sorusuna katılımcıların %13,3'ü çok olumlu, %73,4'ü olumlu ve %13,3'ü etkilenmedi yanıtını vermiştir. Hiçbir katılımcı yatırım teşviki firmayı olumsuz ya da çok olumsuz etkiledi cevabını vermemiştir. Yatırım teşvikinin belli kalemler itibariyle firmalara etkisine ilişkin bilgiler Tablo 11'de aktarılmaktadır.

Tablo 11. Yatırım Teşvikinin Firma üzerindeki Etkileri

Hususlar	Azalış		Etki yok		Artış	
	N	%	N	%	N	%
Satışlar	1	6,7	4	26,7	10	66,7
Ürün çeşitliliği/miktarı	0	0	6	40	9	60
Personel sayısı	0	0	4	26,7	11	73,3
İhracat miktarı	0	0	11	73,3	4	26,7
Teknoloji kullanımı	0	0	6	40	9	60
Rekabet gücü	0	0	8	53,3	7	46,7
Ciro	0	0	4	26,7	11	73,3
Kâr	2	13,3	4	26,7	9	60
Borç yükü	1	6,7	8	53,3	6	40

Tablo 11'e göre yatırım teşviki ile firmaların satışları (%66,7); ürün çeşitliliği/miktarı (%60); personel sayısı (%73,3); teknoloji kullanımı (%60); cirosu (%73,3) ve kârı (%60) artmıştır. Firmaların %73,3'ü teşvik ile ihracat miktarında bir etkinin ortaya çıkmadığını ve %53,3'ü de rekabet güçlerinin değişmediğini belirtmişlerdir. Borç yükünün teşvik ile değişmediğini belirten firma oranı %53,3 iken artığını belirten firmalar ise %40'dır.

Firmaların yatırım teşviki ile arzu edilen hedefe ulaşıp ulaşılmadığı sorulduğunda katılımcıların %40'ı teşvik ile hedeflerine ulaştıklarını belirtirken %33,3'ü kısmen ve %26,7'si hayır cevabını vermişlerdir. Kısmen ya da hayır cevabını veren firma yetkililerine neden yatırım teşviki ile hedeflerine ulaşmadıkları şeklinde açık uçlu soru yönlendirildiğinde hem kendilerini hem de sistemi eleştiren cevaplar vermişlerdir. Örneğin; teşvikleri verimli kullanmadıklarını ve yeterli istihdam oluşturamadıklarını belirterek kendilerine öz

eleştiri getirmişlerdir. Diğer taraftan bankacılık sistemi ile ilgili problemler yaşadıklarını ve teknolojik gelişme hızının çok yüksek olduğunu, bu sebeple teşvik sisteminin hızı yakalamakta yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca sistemin sürekli değiştirilmesinin de kafa karıştırıcı olduğunu belirtmişlerdir.

Firmaların %80'i teşvik kullanım süresince herhangi bir problem yaşamadıklarını belirtirken %20'si bürokratik işlemlerden ve ödeme gecikmelerinden dolayı problemler ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte "Tekrar YTS-2012'den yararlanmak ister misiniz?" sorusuna katılımcıların tamamı evet cevabını vermiştir.

III.. Yatırım Teşvik Sistemi ile ilgili İfadelere Yönelik Tutumlar

Tablo 12'de ankete katılan 70 firmanın yatırım teşvik sistemi ile ilgili ifadelerine yönelik tutumlarının dağılımları verilmektedir.

Tablo 12. Yatırım Teşvik Sistemi ile İlgili İfadelere Yönelik Tutumlar

İFADELER		Ort.*	Std.
Firma Etkisi	Yatırım teşvikleri firmanın istihdam olanaklarını artırır.	4,63	0,66
	Yatırım teşvikleri firmanın yatırım olanaklarını artırır.	4,53	0,89
	Yatırım teşvikleri firmanın kapasite kullanımını artırır.	4,57	0,67
	Yatırım teşvikleri firmanın üretim miktarını artırır.	4,60	0,73
	Yatırım teşvikleri firmanın ürün çeşitliliğini artırır.	4,49	0,76
	Yatırım teşvikleri firmanın ihracat kapasitesini artırır.	4,03	1,01
	Yatırım teşvikleri firmanın maliyetlerini artırır.	2,73	1,55
	Yatırım teşvikleri firmanın rekabet gücünü artırır.	4,33	0,96
İl/Bölge Etkisi	Yatırım teşvikleri firmanın sektör seçimini etkiler.	3,51	1,46
	Yatırım teşvikleri firmanın bölge/il seçimini etkiler.	4,07	1,22
	Yatırım teşvikleri ildeki işsizlik problemini azaltır.	4,50	0,85
	Yatırım teşvikleri ildeki girişimci sayısını artırır.	4,57	0,71
	Yatırım teşvikleri ildeki göç problemini azaltır.	4,27	1,09
	Yatırım teşvikleri ildeki nitelikli eleman sayısını artırır.	4,11	0,81
	Yatırım teşvikleri ildeki yabancı sermaye girişini artırır.	3,76	1,29
	Yatırım teşvikleri ilin sos-ekon. yapısını olumlu etkiler.	4,41	0,81
	Yatırım teşvikleri bölge. kalkınma farklılığını giderir.	4,20	0,88
5. Bölge	Erzurum'un 5. Bölgede yer alması doğru bir karardır.	2,89	1,48
	Erzurum'un yer aldığı 5. Bölge avantajları yeterlidir.	2,03	1,18
	Erzurum 5. Bölge illerine göre daha fazla yatırım çeker.	2,94	1,49
	5. Bölgede desteklenen sektörler Erzurum için uygun.	3,26	1,43

*1: Tamamen katılmıyorum... 5: Tamamen katılıyorum

Tablo 15'e göre yatırım teşviklerinin firma üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik ifadeler (istihdam, yatırım olanakları, kapasite kullanımı, üretim miktarı, ürün çeşitliliği, ihracat kapasitesi ve rekabet gücü) firma yetkili/sahiplerinin

çoğunluğu katılmaktadır. Sadece teşvik ile maliyetlerin artacağı ifadesine %31,4 ile tamamen katılmamaktadırlar.

Yatırım teşviklerinin il üzerindeki etkilerini tespit etmeye yönelik ifadelerde (işsizlik probleminin giderilmesi, girişimci sayısının artırılması, göç sorunun çözülmesi, nitelikli eleman yetiştirilmesi, yabancı sermaye miktarının artırılması ve ilin sosyoekonomik yapısının olumlu etkilenmesi) firma yetkililerinin tutumları olumludur ve bu ifadelere genellikle tamamen katılmaktadırlar. Ancak firmalar “yatırım teşvik sistemi firmaların sektör seçimini etkiler” ve “yabancı sermaye girişini artırır” ifadesine sırasıyla 3,51 ve 3,76 ortalama ile kararsız yakın tutum sergilemişlerdir. Bu sonuçlara bağlı olarak firmaların yatırım teşviklerini hem firmanın gelişimi hem de ilin kalkınması için faydalı gördükleri belirtilebilir. Ancak Erzurum'un 5. Bölge kapsamında yer almasının doğru bir karar olduğu ve 5. Bölge avantajlarının yeterli olduğu ifadelerine sırasıyla %24,4 ve %44,3 ile tamamen katılmamaktadırlar. Ayrıca “Erzurum 5. Bölge'deki illere göre daha fazla yatırım çekebilir” ifadesine de %25,7 ile tamamen katılmamaktadırlar.

Tablo 12'de yer alan ifadelerle ilgili güvenilirlik analizleri, güvenilirlik katsayıları olan Cronbach Alpha katsayısı ve bu katsayıya her bir sorunun katkısı incelenerek yapılmıştır. Güvenilirlik katsayısının hesaplanması sonucunda elde edilen α katsayısı 0–1 arasında yer almakta ve ağırlıklı standart değişimi göstermektedir (Nakip, 2013). Bu değerler; $0,0 \leq \alpha < 0,50$ arasında olması çalışmada yer alan soruların güvenilir olmadığını; $0,50 \leq \alpha < 0,6$ arasında olması düşük bir güvenilirliği olduğunu; $0,60 \leq \alpha < 0,70$ arasında olması kabul edilebilir derecede bir güvenilirliği olduğunu; $0,70 \leq \alpha < 0,90$ arasında olması iyi derecede güvenilirliği olduğunu; $0,90 \leq \alpha < 1,00$ arasında olması ise mükemmel derecede güvenilirliği olduğunu göstermektedir.

Tablo 13. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Boyutlar	α	Ort.	N
Firma üzerinde yaratacağı olası etkiler	0,786	4,453	7
İl ekonomisi üzerinde yaratacağı olası etki.	0,669	4,157	9
5. Bölge avantajlarının yeterliliği	0,721	2,779	4
Genel	0,766	3,985	20

Tablo 13'de görüldüğü gibi YTS-2012'nin firma üzerinde yaratacağı olası etkiler alt boyutu için güvenilirlik katsayısı 0,786; il ekonomisi üzerinde yaratacağı olası etkiler için güvenilirlik katsayısı 0,669; 5. Bölge avantajlarının yeterliliği için güvenilirlik katsayısı 0,721 ve ifadelerin geneli için güvenilirlik katsayısı 0,766'dır.

Cronbach Alpha katsayısına her bir sorunun katkısı incelendiğinde YTS-2012'nin il ekonomisi üzerindeki olası etkileri ve 5. Bölge avantajlarının yeterliliği alt boyutlarında herhangi bir problem ile karşılaşmamıştır. Ancak YTS-2012'nin firma üzerinde yaratacağı olası etkiler alt boyutunda yer alan “Yatırım teşvikleri firmanın maliyetlerini artırır.” ifadesi, verinin ters kodlanmasına rağmen, analizden çıkarıldığında α değerinin 0,740'dan 0,786'ya yükseleceği belirlenmiştir. Bu

sebeple ilgili ifade çıkarılarak α değeri hesaplanmıştır. Tablo 13’de söz konusu değer yer almaktadır. Bu nedenle alt boyuttaki N sayısı 8 yerine 7 olmuştur.

Tablo 14’de YTS-2012’nin firma ve il ekonomisi üzerindeki olası etkileri ile 5. Bölge avantajlarının yeterliliğini tespit etmeye yönelik ifadelerinin alt boyutlar açısından normallik testi ve homojen testi sonuçları verilmektedir.

Tablo 14. *Normallik Testi ve Sonuçları*

BOYUTLAR	Normal Dağ.		Vary. Homojen	
	Değer	Sig.	Değer	Sig.
Firma üzerinde yaratacağı olası etkiler	1,142	0,131	1,046	0,357
İl ekonomisi üzerinde yaratacağı etkiler	0,731	0,658	1,867	0,163
5. Bölge avantajlarının yeterliliği	1,268	0,080	0,150	0,861

Tablo 14’e göre üç alt faktöre ait Homojen Vary. Test ($p>0,05$) Kolmogorov-Smirnov Normal Dağılım Test sonuçları ($p>0,05$) serinin sırasıyla homojen ve normal dağılım sergilediğini göstermektedir. Bu sebeple araştırmada teşvik kullanımının yukarıdaki sıralanan alt boyutlar ile ilişkisini irdelemek amacıyla parametrik analiz yöntemlerinden biri olan tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

Tablo 15. *Firmaların Teşviklerden Yararlanma Durumları ile YTS-2012’nin Firma üzerinde Yaratacağı Olası Etkiler arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi*

Teşviklerden Yararlanma Durum	N	Ort.	S.S	F	P
Yatırım teşvik belgesi alan firmalar	15	4,533	0,456	5,632	0,005
Diğer teşviklerden yararlanan firmalar	20	4,135	0,608		
Hiçbir teşvikten yararlanmayan firmalar	35	4,600	0,456		
Toplam	70	4,453	0,537		

Tablo 15’e göre firmaların teşviklerden yararlanma durumları ile YTS-2012’nin firma üzerinde yaratacağı olası etkiler alt boyutu arasında %5 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Varyans analizi ele alınan gruplar arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını tespit etmeye çalışmakta, ancak farklılığın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını araştırmamaktadır. Bu nedenle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için post-hoc istatistiklerinden Bonferroni testine başvurulmuştur.

Bonferroni testi gruplar arası varyansın eşit olması durumunda yaygın kullanıma sahip çoklu karşılaştırma testlerinden biridir. Ayrıca gruplar arasında eşit örneklem sayısı gerektirmemektedir (Kayri, 2009, 54).

Tablo 16’da firmaların teşvik kullanma durumları ile YTS-2012’nin firma üzerinde yaratacağı olası etkilere ilişkin Bonferroni testi karşılaştırması verilmektedir.

Tablo 16. Firmaların Teşviklerden Yararlanma Durumları ile YTS-2012'nin Firma üzerinde Yaratacağı Olası Etkilere İlişkin Bonferroni Testi Karşılaştırması

Teşvikten Yararlanma durumuna göre ayırım		Ort. Fark	p
Yatırım teşvik belgesi alan firmalar (A)	B	0,397	0,048
	C	-0,066	1,000
Diğer teşviklerden yararlanan firmalar (B)	A	-0,397	0,048
	C	-0,464	0,005
Hiçbir teşvikten yararlanmayan firmalar (C)	A	0,066	1,000
	B	0,464	0,005

Tablo 16'ya göre YTS-2012 hariç diğer teşvik türlerinden yararlanan firmalar YTB alan ya da hiç teşvikten yararlanmayan firmalara göre teşvikin firmaya sağlayacağı katkının daha düşük olacağına inanmaktadırlar. Buna karşın hiç teşvik almamış firmaların teşviklerin firmaya daha büyük katkı sağlayacağına inandıkları görülmektedir.

Tablo 17. Firmaların Teşviklerden Yararlanma Durumları ile YTS-2012'nin İl Ekonomisi üzerinde Yaratacağı Olası Etkiler arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi

Teşviklerden Yararlanma Durum	N	Ort.	S.S	F	P
Yatırım teşvik belgesi alan firmalar	15	4,355	0,368	9,866	0,000
Diğer teşviklerden yararlanan firmalar	20	3,733	0,607		
Hiçbir teşvikten yararlanmayan firmalar	35	4,314	0,491		
Toplam	70	4,157	0,567		

Tablo 17'ye göre firmaların teşviklerden yararlanma durumları ile YTS-2012'nin il ekonomisi üzerinde yaratacağı olası etkiler alt boyutu arasında %5 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (H₄ hipotezi kabul edilmiştir). YTB alan firmalar diğer iki gruba göre YTS-2012'nin il ekonomisine sağlayacağı katkının daha yüksek olacağına inanmaktadırlar.

Tablo 18. Firmaların Teşviklerden Yararlanma Durumları ile YTS-2012'nin İl Ekonomisi üzerinde Yaratacağı Olası Etkilere İlişkin Bonferroni Testi Karşılaştırması

Teşvikten Yararlanma durumuna göre ayırım		Ort. Fark	p
Yatırım teşvik belgesi alan firmalar (A)	B	0,622	0,002
	C	0,041	1,000
Diğer teşviklerden yararlanan firmalar (B)	A	-0,622	0,002
	C	-0,580	0,000
Hiçbir teşvikten yararlanmayan firmalar (C)	A	-0,041	1,000
	B	0,580	0,000

Tablo 18'e göre YTS-2012 hariç diğer teşvik türlerinden yararlanan firmalar ile YTB alan ya da hiç teşvikten yararlanmayan firmalar arasında teşvikin il ekonomisine sağlayacağı olası etkiler açısından %5 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır. Diğer teşviklerden yararlanan firmalar diğer iki gruba göre YTS-2012'nin il ekonomisine sağlayacağı katkının daha düşük olacağını düşünmektedirler.

Tablo 19. Firmaların Teşviklerden Yararlanma Durumları ile 5. Bölge Avantajlarının Yeterliliği arasındaki İlişkiye Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi

Teşviklerden Yararlanma Durum	N	Ort.	S.S	F	P
Yatırım teşvik belgesi alan firmalar	15	2,800	1,018	0,074	0,928
Diğer teşviklerden yararlanan firmalar	20	2,837	0,918		
Hiçbir teşvikten yararlanmayan firmalar	35	2,735	0,981		
Toplam	70	2,778	0,958		

Tablo 19'a göre firmaların teşviklerden yararlanma durumları ile YTS-2012'nin 5. Bölge avantajlarının Erzurum açısından yeterliliği alt boyutu arasında %5 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (H_5 hipotezi reddedilmiştir). 5. Bölge'nin sağladığı avantajlar için her üç grubun ortalaması birbirine oldukça yakındır ve avantajların yeterliliği konusunda kararsız kaldıklarını göstermektedir.

Sonuçlar

Teşvikler, göreceli olarak daha geri kalmış bölgelere yatırımların yönlendirilmesi amacıyla ülkedeki kaynakların yeniden tahsisini gerektiren bir kamu politikası aracıdır. Söz konusu kaynak tahsisi ise hem gelir dağılımını hem de harcamaların verimliliğini etkilemektedir. Bu nedenle teşvik sisteminden bölgelerin ne kadar pay aldıkları, aldıkları payı hangi sektörlere nasıl kullandıkları ve sonuçta teşvik ile hedefe ulaşmış olup olmadıklarını tespit etmek önem arz etmektedir. Böylece doğru sektörlerin doğru teşvik esasları ile desteklenmesi sağlanarak hem kıt kaynakların israfı önlenilecek hem de bölgesel kalkınma farklılıkları giderilebilecektir. Ancak daha önemlisi ülkenin bir bütün olarak kalkınması için olanaklar yaratılacaktır. Bu doğrultuda araştırmada Erzurum'da yer alan 70 firma ile bir anket çalışması yürütülmüş ve yapılan görüşmeler sonucunda firmaların gözünden YTS-2012'nin firma ve il ekonomisi üzerindeki etkilerini tespit etmek hedeflenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre YTB alan firmaların çoğunluğu YTS-2012'nin firma üzerinde olumlu etkiler yarattığını belirtmiştir. Sadece rekabet gücü ve ihracat artışı noktasında teşviklerin etki yaratmadığını düşünmektedirler. İl ekonomisi üzerinde ise yine teşviklerin olumlu etki yaratacağını ifade etmişlerdir. Ancak yabancı sermayenin bölgeye çekilmesinde teşviklerin yeterli olacağına inanmamaktadırlar. Bu noktada yabancı sermayenin Türkiye'deki kuruluş yeri seçimini yönlendiren faktörlerin doğru bir şekilde tespit edilmesi ve bölgelerin söz konusu faktörlerdeki eksikliklerinin giderilmesi daha önemli görülmektedir.

Bir başka önemli bulgu, diğer teşvik türlerinden yararlanan firmaların YTB alan ve hiç teşviklerden yararlanmayan firmalara görece YTS-2012'nin firma ve il ekonomisine sağlayacağı katkının daha az olacağına inanmalarındır. Bu sonuç firmaların daha önce yararlandıkları diğer teşviklerden istenen etkiyi elde edemedikleri ve YTS-2012'ye karşı bir ön yargı oluşturdukları şeklinde yorumlanabilir. Firmaların ön yargılarını kırabilmek amacıyla yaşadıkları sorunları tespit etmek önem arz etmektedir. Böylece teşviklerin daha etkin kullanımı sağlanabilecektir.

Diğer bir bulgu ise hiç teşvikten yararlanmayan firmalar ile ilgilidir. Teşviklerin genel olarak olumlu etki yaratacağına inanan bu firmalar ya teşvike hiç başvurmamış ya da başvuruları reddedilmiştir. Bu noktada söz konusu firmaların neden teşviklere yönelmediğinin ya da teşvik taleplerinin neden reddedildiğinin tespit edilmesi önemlidir. Böylece firmaları teşvik sistemi dışına iten nedenler belirlenerek daha sağlıklı bir uygulama gerçekleştirilebilir. Son bir bulgu ise YTS-2012'nin 5. Bölge avantajlarını firmaların hem fikir olarak çok yeterli görmemeleridir. Bu noktada sistemler oluşturulurken firmaların fikirlerini de almak önemli görülmektedir. Böylece onların ihtiyaçlarına daha fazla cevap verebilecek sistemler oluşturulabilir.

Kaynaklar

- Akan, Y. ve Arslan, İ. (2008), "Türkiye'de Sektörel Yatırım Teşvik Belgeleri İle İstihdam Analizi: Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama (1980-2006)", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2008/1, ss.107-119.
- Akay, H. (2009), **Türk Turizm Sektöründe Teşvikler ve Tms-20 Çerçevesinde Muhasebeleştirilmesi**, Türkmen Kitabevi, Balıkesir.
- Akdeve, E. ve Erdal Karagöl, T. (2013), "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, ss.329-350.
- Altınbaş, S., Doğruel, F. ve Güneş, M. (2002), "Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı Mı?", *ERC/ODTÜ Ulus. Ekonomi Konferansı VI*, 11-14 Eylül Ankara.
- Ay, Hakkı M. (2005), "Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), ss.176-184.
- Bakırcı, F., Emine Ekinci, D ve Şahinoğlu, T. (2014), "Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama", *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi*, 18, ss.281-298.
- Çam, H. ve Esengün, K. (2011), "Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulanan Teşvik Politikalarının İşletmeler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Osmaniye OSB'nde Uygulama", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (21), ss.55-63.

- Çelik, M. (2018), **Türkiye’de Yatırım Teşvikleri ve Yatırım Teşvik Sisteminin Etkinliği Diyarbakır İli Örneği**, (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi), Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Çiftçi, H. ve Koç, M. (2013), “İstihdamın Artan Önemi ve Teşvik Belgeli Yatırımlar Etkinlik Analizi”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6).
- Dalkılıç, R. (2017), **Yatırım Teşviklerinin İl Ekonomilerine Etkisi: Sivas İli Üzerine Bir İnceleme** (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- DPT (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara.
- Duran, M. (1998), **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, No: 19, Ankara.
- Eser, E. (2011), **Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler**, T.C. Başbakanlık DPT, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Gerni, C., Sarı, S., Sevinç, H. ve Ömer Emsen, S. (2015), “Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde Yatırım Teşviklerinin Rolü ve Başarı Kriteri Olarak Yakınsama Analizleri: Türkiye Örneği”, *International Conference on Eurasian Economies*, 9-11 Eylül, Kazan-Rusya.
- Gülmez, M. ve Noyan-Yalman, İ. (2010), “Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), ss.235-257.
- Gür, Mutlu D.(2004).”Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Sorunu, DAP ve Sektörel Bir Verimlilik Analizi”, *Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak.*
- Güven, A. (2007), “Türkiye’de İller arası Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikasının Rolü: Bir Ayırıştırma Analizi”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (14), ss.20-38
- Kalafat, A. (2003), **Türkiye’de Ekonomik Kalkınma ve Yatırım Teşvikleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaalp, Hacer S. (2014), “The Effect of Public Investment and Firm-Based Investment Incentives on Employment: A Panel Data Analysis for Turkey”, *Journal of Economic and Social Development*, Vol 1, No 1, ss.74-85.
- Karaca, O.(2004), **Türkiye’de Bölgelerarası Gelir Farklılıkları: Yakınsama var mı?**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, No:7.
- Karaçay-Çakmak, H. ve Erden, L. (2004), “Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Kamu Destekleme Politikaları: Türkiye’den Bölgesel Panel Veri Setiyle Ampirik Bir Analiz”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6/3, ss.77-96.
- Kaynar, N. (2001), **Teşvik Belgeli Yatırımlarda Sabit Yatırım-İstihdam İlişkisi (1990-2000 Yılları)**, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

2012 Yatırım Teşvik Sistemi'nin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Erzurum'da Bir Uygulama

- Kayri, M. (2009), "Araştırmalarda Gruplar Arası Farkın Belirlenmesine Yönelik Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc) Teknikleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, ss.51-64.
- KUDAKA. (2014), **Erzurum İlinde Uygulanan Yatırım Teşvikleri**, Erzurum Yatırım Destek Ofisi, Erzurum.
- Nakip, M. (2013), **Pazarlamada Araştırma Teknikleri (SPSS Uygulamalı)**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Öz, E. ve Buyrukoğlu, S.(2017), "Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi", *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, ss.322-336.
- Özaslan, M. (2006), "Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları", İçinde: *IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, ss.179-201.
- Özkök, Y. (2009), **Türkiye'de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Gelişmişlik Bazında Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, SBE, Gaziantep.
- Recepoglu, M. ve Mustafa Değer, K. (2016), "Türkiye'de Bölgesel Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Düzey 2 Bölgeleri Üzerine Panel Veri Analizleri(2004-2011)", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:14, ss.6-21.
- Sarı, R. ve Güven, A. (2007), "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulamasının İller Arası Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi", *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*. ss.77-96.
- Sarıca, İ. (2001), "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri", Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, sayı:1
- Selim, S., Murat Koçtürk, O. ve Eryiğit, P. (2014), "Türkiye'de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi", *Ege Akademik Bakış*, 14(4), ss.661-673.
- Şahin, M. ve Uysal, Ö. (2011), "Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi", *Maliye Dergisi*, 160, ss.111-138.
- Takım A. ve Şaban Ersungur, M. (2018), "Türkiye'de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi?", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 32, Sayı:3, ss.725-744.
- TC. Resmi Gazete, (2009), "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar", 2009/15199, Sayı 27290. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090716-5.htm>, (Erişim Tarihi: 11.12.2018).
- TC. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019), "Yatırım Teşvik Sistemi, Yatırımlarda Devlet Yardımları", <https://tuys.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler>, (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

- Yavan, N. (2011a) “Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, Sanayi Politikasının Yönetişimi Bildiriler Kitabı*, 125-154, TEPAV Yayınları, Ankara.
- Yavan, N. (2011b), “Teşviklerin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz”, *Ekonomik Yaklaşım*, 22(81), ss.65-104.
- Yavuz, A. (2010), “Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, *Süleyman Demirel Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), ss.83-101.
- Yayar, R. ve Demir, Y. (2012), “Bölgesel Kalkınma ve Yatırım Teşvikleri: Tokat İlinde Bir Uygulama” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, ss. 119-146.